

УДК 330.101.541:332.142.6

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА В СУЧАСНОМУ СВІТІ: НОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ

Л. Гринів

*Львівський національний університет імені Івана Франка
пр. Свободи, 18, 79008 Львів, Україна*

В статті розглянуто проблеми розвитку національної економіки в системі глобалізаційних процесів, що відбуваються у світі. Проаналізовано вітчизняні та зарубіжні економічні теорії збалансованого розвитку світу.

Ключові слова: національна економіка, глобалізація світової економіки та її ознаки, визначення функцій природного капіталу та їх оцінка, економічна теорія збалансованого розвитку екосоціосистем, ноосферна модель розвитку економіки.

Процеси глобалізації, що охопили сучасний світ, характеризуються такими ознаками:

- глобальний ринок поширюється на всі сфери людської діяльності;
- основною метою є економічна експансія, що супроводжується руйнуванням природного довкілля та вичерпанням його ресурсів;
- заперечення втручання урядів держав у ці процеси;
- необмежений рух капіталу через кордони, що суперечить постулатам теорії порівняльних переваг А. Сміта;
- дерегуляція транснаціональних корпорацій (ТНК), що привело до того, що вони сьогодні контролюють 60% світового валового продукту та володіють 80% всіх патентів. Таким чином інновації та інформаційні системи є функцією прибутків ТНК.

У зв'язку з цим важливою проблемою є створення ефективної моделі взаємодії української економіки зі світовою. Адже нестабільність, яка пов'язана з природними змінами та коливаннями, що відбуваються на фондових ринках, на жаль, є іманентно присутньою. У цьому контексті достатньо дослідити динаміку інфляції, як індикатора, що характеризує наслідки цієї нестабільності.

Отже, картина є такою. В країнах “золотого мільярду”, інфляція в довготривалому періоді складає 3-7% при економічному зростанні 3-4% в рік, в той час, у відкритих малих економіках, до якої належить і економіка України, інфляція є значно вищою, однак це не перешкоджає досягати успіхів у економічному зростанні. Цей економічний феномен, без сумніву потребує додаткових досліджень. Водночас незаперечним фактом є залежність національної економіки від зовнішніх збурень, що відбуваються у фінансовій сфері світової економіки і дедалі більша втрата нею своїх природних ресурсів.

В цілому глобалізаційні процеси дещо змінили “портрет” світової економіки, яку можна зобразити у вигляді будови атома, в ядрі котрого знаходяться країни “золотого мільярду”, а всі інші, як електрони, перебувають у функціональній залежності від цього ядра, зазнаючи певних дискримінаційних впливів з його боку.

Як у цих умовах забезпечити стабільне, а не інерційне економічне зростання? Що необхідно зробити для збільшення рівня капіталізації національної економіки та доведення рівня заощадження основного капіталу до 30%? Як змінити структуру експортних потоків у сторону підвищення частки готових виробів з 36% до 70% з метою забезпечення еквівалентної взаємодії економіки України із зовнішнім світом?

Стрімке розширення економічного простору та дедалі більше заповнення його глобальними суб'єктами світового ринку – транснаціональними корпораціями потребує додаткових маркетингових досліджень. Адже в цих умовах Україна мусить віднайти свої “ніші” з метою забезпечення стійких позицій на зовнішніх ринках, оскільки її місце в світовій економічній спільноті визначається підвищенням рівня конкурентноздатності національної економіки. Особливий акцент у цьому контексті мусить бути зроблений на розвиток сфери виробництва наукомісткої промислової продукції.

Сьогодні відомі такі головні індикатори рейтингу конкурентноздатності національних економік, як індекс зростання (GCI) та індекс поточної конкурентноздатності (BCI). Закономірно виникає потреба в науковому аналізі позицій національної економіки в межах цих індикаторів. Отже, яка динаміка конкурентноздатності України?

Аналіз показує, що в 2000-2003 рр. по індексу (GCI) динаміка України була складною.

Так, якщо в 2000 р. вона займала 57 місце серед 80-х країн світу, то в 2003 р. – 77 місце. В 2004 р. рейтинг GCI національної економіки, правда вже серед 104 країн, становив 86-у позицію, а в 2005 році – 84-у (серед 117 країн). Водночас по індексу (BCI) спостерігаються зниження рейтингу конкурентноздатності економіки України

з 56 місця в 2000 році на 75-е місце в 2005 році [3], що свідчить про деякі тенденції погіршення підприємницького середовища у зв'язку з бюрократизацією та збільшенням ризиків у цій сфері.

Згідно даних Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) інституційна складова конкурентоспроможності України є досить низькою – 104 місце серед 125 країн світу (2006 р.). Поряд з цими низькими оцінками опинились і оцінки її інноваційно-технологічної складової (95 місце). Сьогодні посиленню інноваційної компоненти розвитку національної економіки заважає ряд чинників, серед яких: - дорожня кредитів, інфраструктурні проблеми, недостатня кількість кваліфікованих працівників тощо. В цьому руслі проблем не можна не звернути увагу і на зовсім недостатній захист інтелектуальної власності та скорочення витрат компаній на науково-дослідні та проектно- конструкторські роботи, що потребує суттєвого покращення інвестиційного середовища в Україні. Дефлятор на інвестиційні ресурси мусить бути більшим, ніж дефлятор ВВП. Адже різниця між цими дефляторами є критерієм доцільності нагромадження основного капіталу в національній економіці. З іншого боку, треба спрямувати додаткові зусилля для нарощування профіцитного бюджету держави з метою забезпечення стабільних резервів для підтримки інноваційного розвитку. Цей бюджет повинен реалізуватись через банківську систему України.

Економічне зростання як головна мета глобалізації в умовах значної поляризації сучасного світу (1:90) досягається за рахунок експлуатації природного капіталу бідніших країн [3]. Країни, які є постачальниками харчів та природних ресурсів втрачають своє природне біорозмаїття, що обумовлює зростання природних катаклізмів та стихій в цілому світі.

Сьогодні антропогенна міграція хімічних елементів є головним фактором зміни навколишнього природного середовища (НПС). Водночас міграційні процеси в атмосфері зумовлені на 15-20% забрудненням внаслідок виробничої діяльності і викидів CO₂ та на 80-85% - як результат надто великого масштабу господарювання в межах наземних екологічних систем, зокрема значного обсягу видобутку енергоресурсів та викопного палива. Тому очевидним є конфлікт між економічним зростанням і збереженням природного капіталу планети. Економіка конкурує з природою, оскільки дедалі більше займає ті ніші, які мають належати природним популяціям.

В цих умовах національні економіки бідніших країн, до яких відноситься і Україна, дедалі більше втиснуті в рамки заданого ТНК алгоритму розвитку.

Що ж відбувається, коли капітал вільно циркулює між державами світу?

Сьогодні світовий валовий продукт складає біля 30 трлн. дол. США в рік, а фінансові потоки в результаті купівлі цінних паперів тощо – складають 2 трлн. дол. США в день. Таким чином, фінансові потоки сьогодні в 20 разів більші, ніж потоки всіх виготовлених економічних благ, що свідчить про значну віртуалізацію світової економіки та про те, що бідніші країни служать реальними інвесторами країн “золотого мільярду” через вкрай низькі ціни їх економічних ресурсів.

Водночас дивіденди від фінансових потоків відокремлені від природної основи створення додаткової вартості в економіці.

Ціна забруднення довкілля є еквівалентною до рівня економічного добробуту, а отже виникають ризики збільшення “імпорту” екологічно небезпечних виробництв на територію України та непомірної експлуатації її ресурсів, в тому числі і природно-сировинних.

Доцільно згадати у цьому контексті, що сьогодні людство споживає в 6 раз більше нафтових ресурсів, ніж в 60-і роки ХХ століття, та в 10 раз більше лісових і водних ресурсів. Водночас треба усвідомити, що ці ресурси є компонентами не лише процесів виробництва в економіці, але і наземних природних екосистем, збереження яких є необхідною передумовою просторового розвитку економіки.

Просторова розбалансованість національної економіки України не дає можливості для оптимістичного сприйняття та позитивної оцінки сучасної регіональної політики. Ця політика, що покликана всебічно активізувати весь ресурсний потенціал регіонів для зміцнення їх конкурентоздатності у світовій системі господарських взаємозв'язків, є ще недостатньо ефективною і в соціо-економічному і в екологічному контексті. Свідченням цього є значні регіональні диспропорції, що гальмують економічне зростання та соціальний і екологічний добробут населення. Станом на 1.01.2004 р. різниця між максимальним та мінімальним значенням обсягу виробництва промислової продукції в регіонах України у розрахунку на 1 особу становила 8,5 рази, по інвестиціях в основний капітал на 1 особу – 8,2 рази, а щодо надходжень до бюджетів усіх рівнів на 1 особу – 12,5 рази. Значною є також диференціація і відносно соціальних параметрів. Так, рівень безробіття коливається в діапазоні від 5,1% (м. Київ і Одеська область) до 14,3% (Сумська та Рівненська області). Що ж стосується екологічної безпеки та екологічно збалансованого розвитку територій, то тут спостерігається ще більша диференціація. Так, розраховані НАН України індикатори сталого розвитку довкілля у 2004 р. свідчать, що частка населених міст та селищ міського типу, яке користується питною водою, що відповідає екологічним стандартам становить 87%, а частка сільського населення України – відповідно лише 64% [1]. Таким чином, можна стверджувати, що регіональна політика в Україні ще не є достатньо ефективною, оскільки не знайдено адекватних рішень для розв'язку багатьох критичних проблем просторового розвитку держави.

Водночас глобалізаційні процеси, що охопили сучасний світ, дещо звужують можливості для зростання попиту на інновації в національній економіці та розвитку її індустріального сектору. Цей факт особливо загострює і актуалізує проблему створення ефективних регіональних ринків, які б могли протистояти негативним зовнішнім впливам на національну економіку. Тільки через сильні регіони та нарощування їх

ефективного експортного потенціалу у вигляді готової продукції, Україна зможе забезпечити еквівалентну взаємодію з зовнішнім економічним світом. Закономірно виникають питання: що лежить в основі нераціональної регіональної політики та перешкоджає розвитку регіонів? Як можна забезпечити їх екологічно збалансований розвиток? Що є методологічною базою для здійснення досліджень господарського освоєння регіонів?

Адже відсутність теоретико-методологічної бази для визначення доцільного масштабу господарювання в межах простору є головною причиною екологічної розбалансованості в розвитку регіонального господарства. Зараз спостерігається гео економічне розмежування світу та формування нових макроекономічних регіонів на базі управління ресурсами природного капіталу.

Водночас темпи зростання природних змін є значно (у 5 раз) вищими від темпів нарощування інноваційних змін та впровадження нових інформаційних технологій. Всі ці факти свідчать про те, що зв'язки між причинами і наслідками в регіональній економіці є набагато складнішими, ніж у лінійних системах. Тому застосування у регіональній економіці методології досліджень простих ізольованих економічних систем веде до значного спрощення розв'язку завдань.

Водночас взаємозалежність між перебігом господарських і природничих процесів є просторово детермінованою, отже, потребує свого вирішення проблема моделювання поведінки складних просторових природогосподарських систем. Саме вони, на нашу думку, мають бути об'єктом дослідження регіональної економіки, що обумовлює необхідність відповідної теоретико-методологічної бази [2].

Особливо небезпечними є процеси глобалізації та глобальної інтеграції, що побудовані на інтересах корпоративних економічних систем, ігноруючи просторово-екологічні інтереси планети. Всі заходи, що були прийняті країнами “золотого мільярду” зводяться лише до нарощування економічного потенціалу своїх держав. Так, в 1999 р. країни-члени ЄС затвердили в Постдамі “Європейську концепцію розвитку простору” (ESDP). Однак національний просторовий порядок кожної держави органічно пов'язаний з фінансовою, соціальною та іншими політиками, які суттєво відрізняються в межах країн Європи. Таким чином, лише держави ЄС зберігають свої важливі функції і сфери впливу на весь європейський простір, а це створює певні проблеми у сфері загальноєвропейської політики розвитку простору. Особливо болучим є еколого-економічне розбалансування європейського простору, що сконцентроване у найбільш вразливих його ланках - постсоціалістичних країнах, зокрема в Україні, що, без сумніву, негативно впливає на її демографічний розвиток.

Сучасна тенденція формування нових макроекономічних регіонів на фоні управління ресурсами природного капіталу (нафтою, газом тощо) зумовлює нові негативні явища, пов'язані з пошуком ренти (rent seeking). Це тінюві потоки, що виникають здебільшого на основі надмірної експлуатації природних ресурсів і відповідного виснаження наземних екологічних систем постсоціалістичних держав. Треба нарешті усвідомити, що ці процеси rent seeking є небезпечними не лише для України чи іншої постсоціалістичної держави, а для всього Європейського континенту, оскільки існує певна експансія руйнування довкілля в просторі. Тому виникла потреба у створенні відповідних загальноєвропейських інституцій та моніторингових систем.

Через значну економічну поляризацію східно- та західноєвропейських держав існують суттєві відхилення між ціною пропозиції в Україні і загальноєвропейськими цінами на компоненти природного капіталу, що призвело до нарощування тінювих потоків природних ресурсів. Окрім цього спостерігається збільшення експорту сировини (38% українського експорту), що є ліквідною на світовому ринку. Це потребує невідкладного державного втручання в Україні з метою встановлення відповідного мораторію, оскільки тільки “економічна свобода” підприємництва без врахування вимог екологічної доцільності у сфері природокористування може знищити екологічні системи України.

Сьогодні очевидним є те, що знижуються фінансові можливості західноєвропейських країн для деполіризації країн Європейського континенту. Між тим, принцип екологічної збалансованості (ecological sustainability), що впроваджується у просторову політику цих країн, базується лише на компенсаційно-фінансових та інституційних механізмах.

Однак чи завжди ефективними є в цих умовах інституції?

Інституціоналізм, який прийшов на зміну неокласичній доктрині економіки, врахував деякі особливості сучасного світу. Дослідники цього напрямку усвідомили, що сучасний розвиток економіки повинен охоплювати значно більший спектр “неекономічних” проблем, а саме таких, як формальні та неформальні інституції, екологічну культуру тощо. Таким чином, інституціоналісти здійснили вихід за межі традиційної неокласичної теорії – економікс. Втім, поведінка не всіх жителів планети сьогодні укладається в рамки цієї ортодоксальної теорії з її принципами індивідуалізму, раціоналізму та ефективності ринків. А якщо взяти до уваги, що першопричиною всіх природничо-суспільних, а отже і економічних взаємозв'язків є енергія Всесвіту, як умова існування всього живого, то стає очевидним, що лише суб'єктивістські параметри економічного споживання вже не можуть трактуватись як такі, що визначають дороговкази в майбутнє. Надто вагомими є макроекономічні зовнішні збудувачі, що йдуть з довкілля і обумовлюють інфляційні процеси в сучасній економіці та суттєво змінюють тенденції демографічного розвитку в різних країнах світу.

В цих умовах виникає потреба у моделюванні нових функцій економіки, які б втілювали не лише інтереси виробництва економічних благ, але і “інтереси” стійкості кожної наземної екосистеми як гарантію збереження їх біологічної продуктивності, а отже, збереження природного і людського капіталу.

І, на кінець, про методологічні передумови цих невіршених проблем глобальної економіки.

Теперішні “негативи”, без сумніву, мають під собою деякі теоретико-методологічні помилки неокласичної та неокейнсіанської шкіл економічної науки, які виявились неспроможними передбачити та запобігти їм. Сьогодні видається недоречним залишатись у полоні примітивних уявлень про самодостатність ринку на мезо- та макроекономічних рівнях, оскільки спостерігається його повне “фіаско” щодо вирішення еколого-соціальних проблем світу. Водночас аналіз структурування економічного зростання світової економіки на його кількісний і якісний компонент показує, що кількісний компонент (збільшення ресурсопотоків з природного довкілля) має позитивну динаміку в часі. Це не дає підстав для ейфорії і щодо оцінки сучасної еколого-економічної політики. Таким чином, проблеми зниження природо-місткості економіки, як виявилось, неефективно вирішуються і в системі неокласичної школи, яка проповідує необмеженість ринку, і в системі неокейнсіанської суб’єктивістської політики, а також в рамках неомарксизму, де взагалі порушені принципи економічної свободи.

Споживацький матеріалізм, що базується на антропоцентризмі мусить бути відхилений на користь природоцентризму, який лежить в основі фізичної економії, започаткованої українським вченим С.Подолінським.

Фізична економія є перспективною гілкою в розвитку постнеокласичної економічної науки та повинна лежати в основі фундаментальних досліджень та моделей сучасної економіки, створення яких сприятиме якісно новому наповненню новітньої економічної теорії сталого (збалансованого) розвитку світу. Наукові парадигми, що сформовані в системі новітньої теорії збалансованого розвитку еколого-соціальних систем, обґрунтовані українськими вченими, можуть послужити реалізації альтернативних моделей збалансованого розвитку світу в XXI столітті. Одною з таких моделей є ноосферна модель розвитку глобальної економіки, представлена українською делегацією на Всесвітньому Самміті в ПАР в 2002 р.

Сьогодні можна стверджувати, що виробництво і споживання має і біофізичний вимір, оскільки залежить від потоків і запасів ресурсів, що сформовані у природі. Цей відкритий колообіг є джерелом створення абсолютної обмінної вартості. У зв’язку з цим зміщуються рівні агрегування деяких макроекономічних індикаторів та змінюється основа ціннісних критеріїв та оцінок.

Так, обсяг потенційного ВВП вже не може вважатись економічним оптимумом, оскільки не відображає рівня ефективності використання тих економічних ресурсів, які є продуктом відкритого колообігу природо-господарських систем. В макроекономічний аналіз вводяться нові функції відтворення природного капіталу, які досі не враховувались і не відображались рухом ринкових цін. Впровадження в новітню економічну науку постулатів теорії релятивізму дає можливість позбутись механістичної гносеології та досягнути певних метрологічних змін, зокрема в геометрії факторів цінності елементів природного капіталу.

Закономірно виникають питання:

- Як далі розвивати глобальну і національну економіки в межах екологічного імперативу, що передбачає зниження ресурсопотоку з природного довкілля?
- Які оціночні критерії мають бути в основі макроекономічних регуляторів збереження природного довкілля та його послуг (ecosystem services)?
- Як досягнути стійкості стаціонарних станів в природо- господарських системах світу, щоб запобігти новим природним стихіям та катаклізмам?

Некоректна оцінка природного капіталу давала довготривалу можливість багатьом країнам світу за рахунок його значної експлуатації досягати високої норми окупності доповнюючого його рукотворного капіталу. Однак зараз необхідно зробити належні висновки з попередньої помилкової економічної політики і в процесі господарського життя націлюватись на зниження норм окупності рукотворного капіталу, які повинні бути еквівалентними, на нашу думку, до біофізичних норм існування природного капіталу. Транснаціональна модель економіки країн-глобалізаторів несе нові соціальні та екологічні ризики для національних економік країн третього світу. Космополітичний глобалізм послаблює механізми захисту національних інтересів цих держав, в тому числі і в площині екологічної безпеки. Імпорт екологічно брудних виробництв та тінізація експортних потоків природних ресурсів у них не сприяє покращенню соціально безпечному розвитку національних економік. Україна, маючи статус постЧорнобильської держави в ніякому випадку не повинна стати полігоном для реалізації економічних інтересів ТНК без врахування інтересів її національної безпеки.

1. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки). Шляхом європейської інтеграції. К., 2004. – С. 329,360.
2. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2001 – 250 с.
3. World Economic Forum 2005: <http://www.weforum.org>

NATIONAL ECONOMY IN MODERN WORLD: NEW DETERMINANTS AND POSSIBILITY OF DEVELOPMENT**L. Hryniv***Ivan Franko National University of Lviv
Prospekt Svobody 18, UA-79008 Lviv, Ukraine*

Theoretical-methodological problems of estimation of functions of natural capital have been researched. Analysis of domestic and foreign situation of ecologically sustainable development of economics was carried out. A content of the basic categories of space-economic analysis of sustainable nature utilization was determined. Theoretical aspects of a noospheric model of ecological sustainable development and its functions in economics were considered.

Key words: estimation of functions of natural capital, noospheric model of the ecologically sustainable development of economics, function of the ecological sustainability of economics, ecological consumption of ecosociosystem.